

Pomiar dyfuzyjności cieplnej metodą chwilowego źródła ciepła.

OPIS WYKONYWANIA ZADAŃ

Celem ćwiczenia jest wyznaczenie metodą chwilowego źródła ciepła dyfuzyjności cieplnej a wybranych materiałów izolacyjnych. Metoda ta pozwala również na wyznaczenie przewodności cieplnej λ oraz (przy znanej gęstości ρ badanego materiału) ciepła właściwego c_p

1. WSTĘP

Dyfuzyjność cieplna a [m^2/s] jest zdefiniowana jako

$$a = \frac{\lambda}{\rho c_p} \quad (1)$$

gdzie λ [$\text{W}/\text{m}/\text{K}$] jest przewodnością cieplną, ρ [kg/m^3] oznacza gęstość materiałową a c_p [$\text{J}/\text{kg}/\text{K}$] jest ciepłem właściwym przy stałym ciśnieniu.

Wzór (1) wynika z równania nieustalonego przewodzenia ciepła zapisanego dla nieruchomego ciała stałego o stałej przewodności cieplnej λ

$$\rho \cdot c_p \frac{\partial T}{\partial t} = \text{div} (\lambda \cdot \text{grad}T), \quad (\lambda = \text{idem}) \Rightarrow \frac{\partial T}{\partial t} = a \cdot \text{div} (\text{grad}T), \quad a = \frac{\lambda}{\rho c_p} \quad (2)$$

Dyfuzyjność cieplna a charakteryzuje zdolność ciała do wyrównywania temperatury jeśli zostało ono poddane chwilowemu zaburzeniu cieplnemu.

Przewodność cieplna λ określa zdolność ciała do przewodzenia ciepła w warunkach ustalonej wymiany ciepła.

Tak więc dyfuzyjność cieplna, zwana też współczynnikiem wyrównywania temperatury jest odpowiednikiem przewodności cieplnej ciała w warunkach nieustalonej wymiany ciepła.

2. FIZYCZNE PODSTAWY PRZEWODZENIA CIEPŁA W CIAŁACH STAŁYCH.

Przewodzenia ciepła w ciałach stałych ma miejsce tylko wtedy gdy temperatura rozpatrywanego ciała nie jest wyrównana. Wówczas zgodnie z prawem Fouriera, w pierwszym przybliżeniu, gęstość przewodzonego strumienia ciepła jest proporcjonalna do gradientu temperatury w kierunku prostopadłym do powierzchni izotermicznej, co zapisujemy

$$\vec{q} = -\lambda \nabla T \quad (3)$$

gdzie współczynnik proporcjonalności λ zwany współczynnikiem przewodzenia ciepła bądź przewodnością cieplną o wymiarze [$\text{W}/\text{m}/\text{K}$] i zakresie od przykładowo 0,0028 $\text{W}/\text{m}/\text{K}$ dla węgliku tytanu aż do około 430 $\text{W}/\text{m}/\text{K}$ dla czystego srebra określa zdolność ciała do przewodzenia ciepła w warunkach ustalonej wymiany ciepła. W przypadku ceramiki tlenkowej KALOCER o gęstości $\rho = 3600 \text{ kg}/\text{m}^3$ stosowanej

w urządzeniach, gdzie występują ekstremalne warunki ściernie i temperaturowe, jej przewodność cieplna zawiera się w granicach od 14 W/m/K do około 21 W/m/K.

Przewodzenie ciepła w ciałach stałych nie zachodzi w ten sposób, że energia wyprowadzona z jednej części ciała przemieszcza się prostoliniowo do innej części tego ciała, bo wówczas strumień przewodzonego ciepła q musiałby zależeć tylko od różnicy temperatury ΔT między jego końcami i to bez względu na długość rozpatrywanego ciała. Skoro zaś strumień ciepła zależy od gradientu temperatury więc nośniki energii dyfundują przez to ciało ulegając po drodze licznym zderzeniom o charakterze przypadkowym, a to oznacza, że proces przewodzenia ciepła ma charakter stochastyczny.

Przewodzenie ciepła w metalach jest spowodowane głównie ruchem swobodnych elektronów, a w znacznie mniejszym stopniu drganiami sieci krystalicznej wokół położenia równowagi, których kwanty energii nazywamy fononami. W tym przypadku przewodność cieplną λ można traktować jako addytywną sumę jej składowej elektronowej λ_e oraz fononowej λ_f

$$\lambda = \lambda_e + \lambda_f \quad (4)$$

Przewodność cieplna czystych metali zależy głównie od technologii ich otrzymywania (jak dużo znajduje się zanieczyszczeń) oraz od obróbki termicznej decydującej o strukturze metalu. Zależność przewodności cieplnej od temperatury w przypadku metali oraz ich stopów dana jest w postaci ogólnej [1]

$$\lambda = \lambda_e + \lambda_f = \left(\frac{T}{BT^m + C} \right) + \left(\frac{1}{DT + E} + FT \right) \quad (5)$$

Zależność (5) uwzględnia wyniki badań eksperymentalnych oraz badań teoretycznych tej grupy ciał, przy czym drugi nawias powyższego wyrażenia dotyczy fononowej składowej przewodności cieplnej i uwzględnia ograniczenia drogi swobodnej fononów w wyniku rozpraszania ich przez fonony, elektrony, defekty sieci krystalicznej i domieszki.

W przypadku półprzewodników o bardzo dużej oporności elektrycznej i dielektryków ich przewodność cieplna jest zdominowana przez mechanizm fononowy, gdzie przyjmuje się, że fonony zderzają się tak jak cząsteczki gazu doskonałego i wówczas ma zastosowanie elementarna teoria kinetyczna na podstawie której uzyskuje się

$$\lambda_f = \frac{1}{3} \rho c_v w l \quad (6)$$

gdzie l jest średnią drogą swobodną fononu, w oznacza prędkość fononów, czyli lokalną prędkość dźwięku, c_v jest ciepłem właściwym przy stałej objętości a ρ oznacza gęstość materiałową. Przykładowo dla kwarcu umieszczonego równoległe do osi optycznej znajdującego się w temperaturze 273,15 K po do wzoru (6) następujących wartości liczbowych [2]

$(\rho c_v) = 0,48 \cdot 4,19 \cdot 10^6 \text{ [J/m}^3\text{/K]} = 2,0112 \cdot 10^6 \text{ [J/m}^3\text{/K]}$, $w = 5 \cdot 10^3 \text{ m/s}$, $l = 40 \text{ \AA}$

otrzymujemy

$$\lambda_f = \frac{1}{3} 2,0112 \cdot 10^6 \cdot 5 \cdot 10^3 \cdot 40 \cdot 10^{-10} = 13,408 \frac{\text{W}}{\text{m K}} \quad (7)$$

Uzyskana wartość liczbową przewodności cieplnej kwarcu w temperaturze 273,15 K jest zgodna z wynikami pracy zamieszczonymi w [3]

3. OPIS METODY ODWROTNEJ WYZNACZANIA PRZEWODNOŚCI CIEPLNEJ DYFUZYJNOŚCI CIEPLNEJ I OBJĘTOŚCIOWEJ POJEMNOŚCI CIEPLNEJ

Przewodność cieplna λ często jest wyznaczana metodą stanu ustalonego w oparciu o aparat płytowy Poensgena bądź jego modyfikacje. Zasadniczą wadą tej metody jest stosunkowo długi czas, wynoszący kilka godzin, niezbędny do zapewnienia warunków ustalonej wymiany ciepła w badanej próbce. W proponowanej metodzie, należącej do grupy metod, znanych w literaturze pod nazwą "*pulse methods*" problem pomiaru dyfuzyjności cieplnej sprowadza się do wytworzenia chwilowego źródła ciepła na powierzchni próbki i rejestracji w czasie zmian nadwyżki temperatury na jej tylnej powierzchni. W tym celu przyjmuje się model nieustalonego przewodzenia ciepła w ośrodku pół-nieskończonym postaci:

$$\frac{\partial T(x,t)}{\partial t} = a \frac{\partial^2 T(x,t)}{\partial x^2} \quad (8a)$$

$$T(x,0) = T_0 \quad (8b)$$

$$-\lambda \frac{\partial T(0,t)}{\partial x} = q_0 \delta(t-0) \quad (8c)$$

$$\lim_{x \rightarrow \infty} T(x,t) = T_0, \quad \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{\partial T(x,t)}{\partial x} = 0 \quad (8d)$$

gdzie $\delta(t)$ [1/s] oznacza pseudo-funkcję delta Diraca, q_0 [J/m²] oznacza gęstość powierzchniową energii impulsu cieplnego.

Do rozwiązania problemu początkowo-brzegowego (8) najwygodniej jest zastosować przekształcenie całkowite Laplace'a ze względu na pół-nieskończoność rozpatrywanego obszaru. Pamiętając, że

$$L \left[\frac{\partial T(x,t)}{\partial t} \right] = s^1 \cdot \bar{T} - s^0 \cdot T(x,0+) = s\bar{T} - T_0 \quad (9a)$$

$$L\left[\frac{\partial^2 T(x,t)}{\partial x^2}\right] = \frac{d^2 \bar{T}(x,s)}{dx^2}, \quad L\left[\frac{\partial T(x,t)}{\partial x}\right] = \frac{d\bar{T}(x,s)}{dx}, \quad L[\delta(t)] = 1, \quad L[T_0] = \frac{T_0}{s} \quad (9b)$$

otrzymujemy

$$s\bar{T}(x,s) - T_0 = a \frac{d^2 \bar{T}(x,s)}{dx^2} \quad (10a)$$

$$\bar{T}(x,0) = T_0 / s \quad (10b)$$

$$-\lambda \frac{d\bar{T}(0,s)}{dx} = q_0 \quad (10c)$$

$$\lim_{x \rightarrow \infty} \bar{T}(x,s) = T_0, \quad \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{\partial \bar{T}(x,s)}{\partial x} = 0 \quad (10d)$$

Rozwiązanie ogólne równania (10a) ma postać

$$\bar{T}(x,s) = T_0 / s + C_1 \exp(-\sqrt{(s/a)} \cdot x) + C_2 \exp(\sqrt{(s/a)} \cdot x) \quad (11)$$

z którego widać, że stała $C_2 = 0$ ze względu na warunek (10d). Stałą C_1 możemy wyznaczyć korzystając z warunku brzegowego (10c) co w rezultacie daje

$$-\lambda \cdot (-C_1 \sqrt{(s/a)} \exp(-\sqrt{(s/a)} \cdot 0)) = q_0 \Rightarrow C_1 = \frac{q_0}{\lambda} \sqrt{\frac{a}{s}} \quad (12)$$

skąd otrzymujemy rozwiązanie w dziedzinie obrazu postaci

$$\bar{T}(x,s) = T_0 / s + \frac{q_0}{\lambda} \sqrt{\frac{a}{s}} \exp(-\sqrt{(s/a)} \cdot x) \quad (13)$$

Aby przejść do postaci rozwiązania w dziedzinie oryginału funkcji $T(x, t)$ należy wykonać odwrotne przekształcenie Laplace'a. Korzystając z tablicy przekształceń Laplace'a zamieszczonej w [1] znajdujemy

$$L^{-1}\left[\frac{1}{\sqrt{s}} \exp(-A\sqrt{s})\right] (A \geq 0) = \frac{1}{\sqrt{\pi \cdot t}} \exp\left(-\frac{A^2}{4t}\right) \quad (14)$$

Po wykonaniu podstawienia $A = x \cdot a^{-1/2}$ w (14) uzyskujemy szukane rozwiązanie

$$T(x,t) = T_0 + \frac{q_0 \sqrt{a}}{\lambda \sqrt{\pi \cdot t}} \exp\left(-\frac{x^2}{4a \cdot t}\right) \quad (15)$$

Jeżeli pomiar temperatury odbywa się na powierzchni próbki, powiedzmy walcowej, o grubości h na jej tylnej powierzchni w jej osi symetrii to modelowa odpowiedź termiczna układu na wymuszenie impulsowe ma postać:

$$T(h, t) = T_0 + \frac{q_0 \sqrt{a}}{\lambda \sqrt{\pi \cdot t}} \exp\left(-\frac{h^2}{4a \cdot t}\right) \quad (16)$$

Funkcja $T(h, t)$ zdefiniowana w (16) powinna przyjmować maksimum T_m dla pewnego czasu $t = t_m$ ponieważ po początkowym wzroście temperatury próbki wynikającym z dostarczenia do niej ciepła musi nastąpić spadek jej wartości wynikający z zachodzenia procesu dochodzenia układu do stanu równowagi z otoczeniem (chłodzenie).

Przyrównując pierwszą pochodną funkcji (16) do zera otrzymujemy po prostych przekształceniach warunek

$$\frac{1}{2t_m} = \frac{h^2}{4at_m^2} \quad (17a)$$

skąd można wyznaczyć nieznaną dyfuzyjność cieplną a materiału próbki jako

$$a = \frac{h^2}{2t_m} \quad (17b)$$

Po podstawieniu teraz (17b) do (16) i przyjęciu oznaczenia

$$T_m = T(h, t_m) - T_0 \quad (18)$$

dostajemy poszukiwaną przewodność cieplną λ w postaci

$$\lambda = \frac{q_0 h}{\sqrt{2\pi \cdot \exp(1) \cdot t_m \cdot T_m}} \quad (19)$$

Mając wyznaczoną przewodność cieplną λ - (19) i dyfuzyjność cieplną a - (17b) można teraz wyznaczyć objętościową pojemność cieplną $\rho \cdot c_p$ korzystając ze związku $\lambda = \rho \cdot a \cdot c_p$, co w rezultacie daje

$$\rho \cdot c_p = \frac{2q_0}{\sqrt{2\pi \cdot \exp(1) \cdot h \cdot T_m}} \quad (20)$$

Uwaga, we wzorach (19)-(20) gęstość powierzchniową energii impulsu q_0 należy przyjąć równą

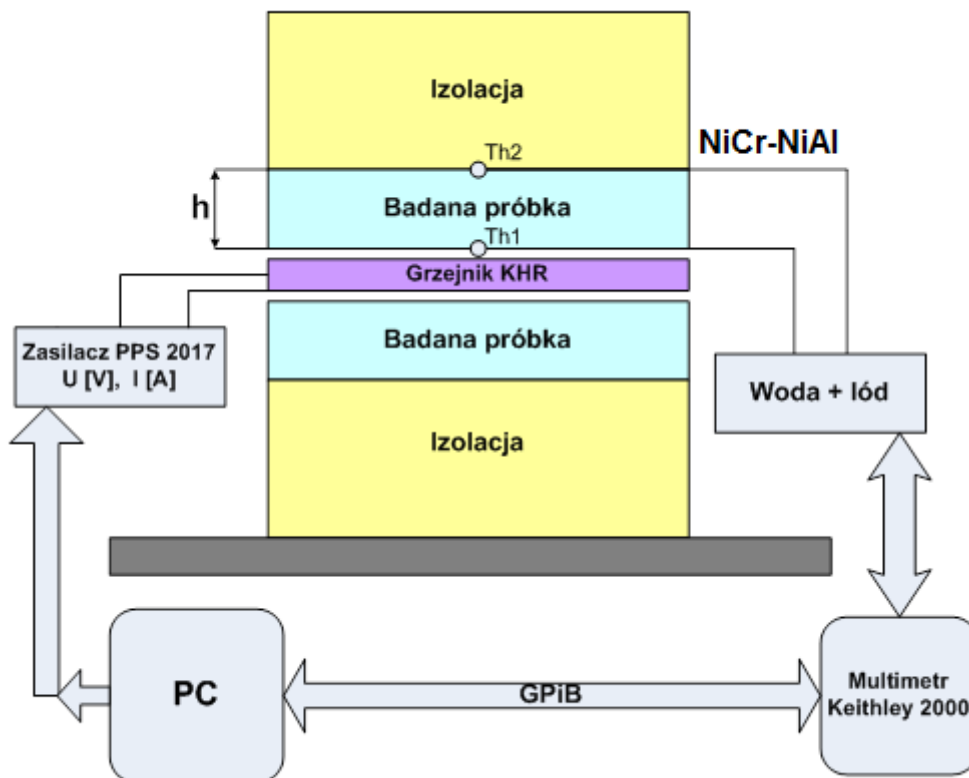
$$q_0 = \frac{1}{2} \frac{U \cdot I \cdot t_0}{A} \quad (21)$$

gdzie $A = \pi(\phi_g)^2/4$

4. OPIS ZASTOSOWANEGO DO BADAŃ UKŁADU POMIAROWEGO

Schemat układu pomiarowego przedstawia Rys. 1. Stos pomiarowy składa się z dwóch identycznych próbek w kształcie walca o średnicy $\phi = 200$ mm i grubości $h = 10$ mm położonych symetrycznie po obu stronach grzejnika cienkowarstwowego KHR 8/10 firmy OMEGA o grubości $h_g = 0,2$ mm i efektywnej średnicy $\phi_g = 192$ mm. Badane próbki obłożone są warstwą izolacji pełniącej zarazem rolę docisku w celu zapewnienia lepszego kontaktu cieplnego pomiędzy powierzchnią próbki i grzejnika. Pomiar

temperatury na powierzchni tylnej próbki dokonywany jest za pomocą termoelementu płaszczykowego typu K (chromel-alumel NiCr-NiAl) o średnicy zewnętrznej płaszcza $\phi_t = 0,50$ mm poprowadzonym w cienkim rowku o grubości 0,5 mm wzdłuż średnicy, przy czym gorąca spoina znajduje się w osi symetrii próbki. Grzejnik KHR zasilany jest prądem stałym o zadanym napięciu U i czasie trwania t_0 ze sterowanego za pomocą komputera PC zasilacza PPS 2017. Napięcie termoelektryczne pochodzące od termoelementu typu K którego zimne końce znajdują się w termosie zawierającym wodę będącą w równowadze termodynamicznej z lodem o temperaturze $0\text{ }^{\circ}\text{C}$ jest mierzone automatycznie za pomocą multimetru Keithley 2000 sterowanego z komputera poprzez kartę GPIB. Wyniki pomiaru zapisywane są na dysku komputera w zbiorze o zadanej przez użytkownika nazwie.

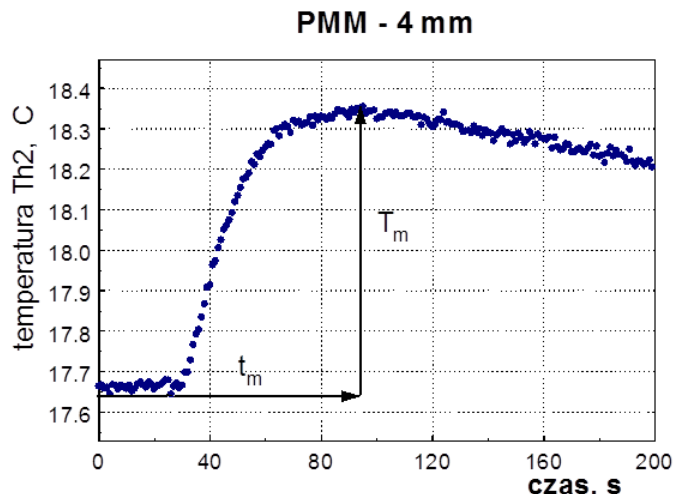

Rys.1. Schemat układu pomiarowego.

5. PRZEBIEG ĆWICZENIA

1. Ustalić grubość próbki h [mm]
2. Uruchomić program 2000h.exe znajdujący się w
D:\JANUSZ_Z\2000h.exe
3. Wprowadzić następujące dane sterujące:
- PODAJ LICZBE KANALOW (wprowadź 2)

- PODAJ LICZBE POMIAROW NA KANAL (wprowadź 1)
  - LICZBA CYKLI POMIAROWYCH (wprowadź 630)
  - LICZBA CYKLI NA ROZRUCH GRZEJNIKOW (podaj 30)
  - LICZBA CYKLI NA GRZANIE (wprowadź 5)
  - INTERWAL CZASOWY (wprowadź 1)
  - NAPIECIE NA LEWYM ZASILACZU (wprowadź 20)
  - NAPIECIE NA PRAWYM ZASILACZU (wprowadź 20)
  - PODAJ NAZWE PLIKU DO ZAPISU (wprowadź PMM01)
  - JEŚLI DOBRZE NACISNIJ E N T E R
4. Zapisać zbiór wyników na dyskietce 1,44 MB a następnie przenieść go na drugi komputer na którym będzie dokonywana dalsza jego obróbka.
5. Sporządzić wykres w układzie czas [s] - temperatura Th2 [$^{\circ}\text{C}$] z którego należy odczytać czas t_m po jakim pojawiła się maksymalna nadwyżka temperatury T_m na tylnej powierzchni próbki i jej wartość w [$^{\circ}\text{C}$].
- Uwaga! Czas t_m mierzymy od momentu włączenia grzejnika cienkowarstwowego KHR.
6. Korzystając ze wzorów (17b), (19) i (20) wyznaczyć odpowiednio:
- dyfuzyjność cieplną a [m^2/s] - (17b)
  - przewodność cieplną λ [$\text{W}/\text{m}/\text{K}$] – (19)
  - ciepło właściwe c_p [$\text{J}/\text{kg}/\text{K}$] – (20)
- wiedząc, że gęstość materiału badanej próbki ρ wynosi $\rho = 1182$ [kg/m^3]

Rys. 2. Przykładowy przebieg temperatury Th2 na tylnej powierzchni próbki uzyskany dla parametrów ($U = 40$ [V], $I = 0,086$ [A], $t_0 = 8$ [s], $h = 4$ [mm])

L I T E R A T U R A

- [1] Wiśniewski S.: Wymiana ciepła, PWN Warszawa 1979.
- [2] Kittel C.: Wstęp do fizyki ciała stałego, PWN Warszawa 1970.
- [3] Yoon Y., Car R., Srolovitz D.J., Scandolo S.: *Thermal conductivity of crystalline quartz from classical simulations*, PHYSICAL REVIEW B **70**, 012302 (2004).